

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΣΤΟ ΟΝΟΜΑΤΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΓΛΩΣΣΙΚΩΝ ΙΔΙΩΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΑΛΒΑΝΙΑΣ

Κωστάντω Μπαρούτα-Ξέρρα & Ευανθία Μπαρούτα
Πανεπιστήμιο Αργυροκάστρου

This contribution examines the Greek idioms spoken today in the Albanian territory either in the form of language islands (such as the areas of Himara and Arta Avlonas) or as a geographical continuation of the Modern Greek language (such as the areas of Dropoli — Pogoni and Delvina — Agioi Saranda, emphasizing the description of the morphological and syntactic features of the nominal system. The empirical data that we will examine come from the area of Dropoli, Agioi Saranda — Delvino, Himara and Arta Avlona.

The nominative system shows differences in morphological gradient, such as in the formation of the genitive in (1) and the article type of the genitive plural in (2):

- (1) Αυτουνώνε του(ν) κοπελώνε
- (2) Οι σκεπές του σπιτιώνε

There are also syntactic peculiarities. For example, if the noun is used an adjective, it should always have an article:

- (3) Του μικρώνε του παιδιώνε

In our research, we focus on the differences from Common Modern Greek and on the results of linguistic contacts with Albanian.

Keywords: idiom, noun system, noun phrase

1. Εισαγωγή

Στην Νότιο Αλβανία, όπως είναι γνωστό, ζει στις πατρογονικές του εστίες ελληνικός πληθυσμός ο οποίος εντάχτηκε στο Αλβανικό κράτος μετά τη χάραξη των συνόρων το 1913. Ο πληθυσμός αυτός είναι αναγνωρισμένος από τους διεθνείς οργανισμούς ως Εθνική Ελληνική Μειονότητα στην Αλβανία. Διοικητικά είναι ενταγμένος στους Νομούς Αργυροκάστρου, Δελβίνου, Αγίων Σαράντα και Αυλώνας καθώς και τρία χωριά στο νομό Πρεμετής.

Οι αναφορές για τη χρήση της ελληνικής γλώσσας στις συγκεκριμένες περιοχές, αλλά και γενικότερα στην ευρύτερη περιοχή της Νοτίου Αλβανίας, όπου με το πέρασμα των αιώνων συρρικνώθηκε υπό την επιβολή της αλβανικής, χάνονται στα βάθη των αιώνων (Λαζάρου 1992· Μπάρκας 2016· Κυριαζής 2019α).

Η ελληνική γλώσσα που χρησιμοποιούν οι Έλληνες της Αλβανίας, παρόλο που βρίσκονται εκτός των συνόρων του σημερινού Ελληνικού κράτους, δεν παρουσιάζει μεγάλες αποκλίσεις από την κοινή ΝΕ ώστε να αποτελεί ξεχωριστή διάλεκτο, διαφοροποιείται όμως αρκετά ανάλογα με την περιοχή, σε σημείο που μας επιτρέπει να συζητάμε για ξεχωριστά τοπικά ιδιώματα.

Οι περιοχές Δρόπολης — Πωγωνίου και Δελβίνου — Αγίων Σαράντα αποτελούν γεωγραφική συνέχεια της Νεοελληνικής γλώσσας σε αντίθεση με τις περιοχές Χιμάρας και Άρτας Αυλώνας (η βορειότερη — εντός Αλβανίας — ελληνόφωνη εστία) οι οποίες αποτελούν γλωσσικές νησίδες ελληνοφωνίας περιτριγυρισμένες από την αλβανική γλώσσα.

Λόγω των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της κάθε περιοχής και την γεωγραφική τους εξάπλωση, όπως προαναφέρθηκε, θα γίνει λόγος για τρεις τοπικές διαφοροποιήσεις της ελληνικής γλώσσας, συγκεκριμένα για τα ιδιώματα (βλ. και Κυριαζή & Σπύρου 2011)

1. Δρόπολης — Πωγωνίου, Δελβίνου — Αγίων Σαράντα¹.
2. Χιμάρας (χωριό Χιμάρα, Παλάσα και Δρυμάδες).
3. Άρτας Αυλώνας (Άρτα και Σβερνέτσι)

Στα πλαίσια της εισήγησης, θα περιοριστούμε σε μερικές παρατηρήσεις πάνω στο ονοματικό σύνολο των ιδιωμάτων αυτών. Θα δούμε τις κατά τόπους μορφολογικές διαφοροποιήσεις που εμφανίζουν τα στοιχεία που αποτελούν το ονοματικό σύνολο στα εν λόγω ιδιώματα σε σχέση με την ΚΝΕ καθώς και τις συντακτικές ιδιαιτερότητες².

Θα αναφερθούμε σε στοιχεία που επιβιώνουν ακόμη σήμερα στα ιδιώματα αυτά γιατί όπως είναι γνωστό μετά το άνοιγμα των συνόρων και την μετανάστευση του πληθυσμού προς την Ελλάδα μειώθηκε σημαντικά ο αριθμός των κατοίκων των περιοχών. Η μείωση του αριθμού των ομιλητών μιας περιοχής είναι βασικός παράγοντας που οδηγεί στη συρρίκνωση των γλωσσικών ποικιλιών. Από την άλλη οι «μετανάστες» όταν επιστρέφουν

¹ Τα ιδιώματα αυτά θα μπορούσαν να θεωρηθούν και σαν δύο διαφορετικά αλλά στην περίπτωση μας θα ασχοληθούμε περισσότερο με κοινά χαρακτηριστικά παρά με διαφοροποιήσεις.

² Για τα περισσότερα χαρακτηριστικά των ιδιωμάτων βλ. (Βαγιακάκο 1988· Σπύρου 2008· Κυριαζή & Σπύρου 2011· Κυριαζή 2007· 2012· 2019α· 2019β).

για μικρό χρονικό διάστημα στην πατρίδα παρατηρείται πως με το πέρασμα των χρόνων δυσκολεύονται (έχουν αποβάλλει στοιχεία) ή αποφεύγουν (για κοινωνικούς λόγους) τη χρήση του ιδιώματος και προτιμούν τη χρήση της ΚΝΕ.

2. Κατάταξη των ιδιωμάτων

Η παρούσα εργασία είναι μια μικρή συμβολή στη μελέτη των ιδιωμάτων, τις πρώτες αναφορές για τα οποία, τις βρίσκουμε στα πλαίσια του ενδιαφέροντος για τα Χιμαριώτικα από τον Γ. Αναγνωστόπουλο (1924). Στη συνέχεια το 1964 και το 1966 κυκλοφόρησε το ανεκτίμητο έργο του Ε. Μπόγκα για τα ιδιώματα της Ηπείρου όπου γίνεται μνεία και σε αυτά του βορείου τμήματος. Τα τελευταία χρόνια γίνεται αξιολογή προσπάθεια στο χώρο της μελέτης και ανάδειξης των ιδιωμάτων αυτών από δύο καταξιωμένους ακαδημαϊκούς τον Δ. Κυριαζή και Αρ. Σπύρου, οι οποίοι με μια σειρά δημοσιευμάτων όχι μόνο έφεραν στο φως και συστηματικοποίησαν τα ανεκτίμητα στοιχεία για τα ιδιώματα αυτά, αλλά εμπλούτισαν τα δεδομένα και με στοιχεία από το ιδίωμα της Άρτας Αυλώνας το οποίο ήταν σχεδόν άγνωστο στον χώρο της διαλεκτολογίας.

Οι περιοχές Δρόπολης — Πωγωνίου και Αγίων Σαράντα — Δελβίνου έχουν περισσότερο κοινά χαρακτηριστικά μεταξύ τους και συγχρόνως λιγότερες διαφοροποιήσεις από την ΚΝΕ σε σχέση με τις άλλες δύο περιοχές. Πρώτος ο Αναγνωστόπουλος (1924) έχει εντάξει τα ελληνικά ιδιώματα της Αλβανίας στα ιδιώματα με νότιο φωνηεντισμό. Το ίδιο και ο Κοντοσόπουλος (2001: 93) στην διαλεκτολογική του περιγραφή συμπεριλαμβάνει τις περιοχές Δελβίνου και Αγ. Σαράντα στα νότια ιδιώματα.

Στην κατηγορία των νότιων ιδιωμάτων κατατάσσει και ο Ε. Μπόγκας (1964· 1966) τα εν λόγω ιδιώματα, στο γνωστό του έργο για τα ιδιώματα της Ηπείρου, ο οποίος αναφέρει για το Χιμαριώτικο ιδίωμα πως έχει «χαρακτήρα αρχαϊκό ιδιορρυθμότερο των άλλων ομοίων ιδιωμάτων της Β. Ηπείρου», εξαιτίας της απομόνωσης της περιοχής ανάμεσα σε αλβανόφωνους πληθυσμούς.

Στην εργασία τους οι Christopher Brown & Brian Joseph (2018) αναφέρουν πως στα ιδιώματα της Ελληνικής που μιλιούνται σήμερα στους Αγίους Σαράντα και τη Χιμάρα παρατηρείται απουσία βόρειων χαρακτηριστικών, τα οποία θα μπορούσαν να αναμένονται, δεδομένης της γεωγραφικής τοποθέτησης της διαλέκτου στις πιο βόρειες περιοχές του χάρτη της ελληνικής διαλέκτου στα Βαλκάνια και έξω από τα σύνορα του ελληνικού έθνους/κράτους. Συγκεκριμένα, δεν υπάρχουν ενδείξεις για τέτοια χαρακτηριστικά βόρειου φωνηεντισμού.

Οι Κυριαζής & Σπύρου (2011: 179) οι οποίοι όπως προαναφέρθηκε ασχολήθηκαν πιο συστηματικά με τα ελληνικά της Αλβανίας αναφέρουν σχετικά με τα ιδιώματα: «Αν κινηθούμε σε βορειοδυτική κατεύθυνση, παρατηρούμε ότι από μια ζώνη με αμιγώς νότιο φωνηεντισμό (Πωγώνι — Δρόπολη — Δέλβινο — Άγιοι Σαράντα) περνάμε σε μια μικτή ζώνη (Χιμάρα-χωριό με νότιο φωνηεντισμό, Δρυμάδες — Παλάσα με ημιβόρειο) και φτάνουμε τέλος στην Άρτα Αυλώνας και το Σβερνέτσι, όπου κυριαρχεί ο βόρειος φωνηεντισμός».

3. Ονοματικό σύνολο

Βασικό μέσο που χρησιμοποιεί ο ομιλητής για να αναφερθεί στον κόσμο της πραγματικότητας είναι το όνομα. Το όνομα από μόνο του δεν αρκεί για τον ακριβή καθορισμό της αναφοράς, δεν επιτρέπει δηλ. να καταλάβει κανείς σε τι ακριβώς αναφέρεται ο ομιλητής. Επομένως χρειάζεται κι άλλα μέσα για τον καθορισμό και τον χαρακτηρισμό της αναφοράς. Για την εξειδίκευση της αναφοράς χρησιμοποιούνται διάφορα γλωσσικά μέσα τα οποία είναι κυρίως (άρθρα, επίθετα, γενικές πτώσεις, προθετικά σύνολα και αντωνυμίες). Όλα αυτά τα μέσα που συνοδεύουν το όνομα αποτελούν από κοινού το ονοματικό σύνολο (Κλαίρης & Μπαμπινιώτης: 2005: 125).

Κύριο χαρακτηριστικό του ονοματικού συνόλου του ιδιώματος (Δελβίνου και Αγίων Σαράντα) είναι η απλότητα (Σπύρου 2008: 219). Το ίδιο ισχύει και για τα υπόλοιπα ιδιώματα. Ο πιο συνηθισμένος τύπος είναι άρθρο + ουσιαστικό, καθώς και άρθρ. + επίθ. + αρθρ. + ουσ. ή (αρθρ. + ουσ. + άρθρ. + επίθ.).

Θα δούμε τις ιδιαιτερότητες του ονοματικού συνόλου παρατηρώντας ξεχωριστά το καθένα από τα συστατικά στοιχεία που το απαρτίζουν όπως είναι το ουσιαστικό, το άρθρο, το επίθετο, η αντωνυμία, το αριθμητικό καθώς και τη διάταξη των στοιχείων αυτών.

3.1. Χαρακτηριστικά του ονόματος

Στα ιδιώματα που εξετάζουμε, τα επικρατέστερα παραδείγματα κλίσης δίνουν αφορμή για απλοποίηση και εξειδίκευση των δεικτών του πληθυντικού. Έτσι, η κατάληξη -οι τείνει να χρησιμοποιείται περισσότερο για τα αρσενικά ουσιαστικά, ενώ η κατάληξη -ες κυρίως για τα θηλυκά (πβ. άντρας : άντροι, λέξη : λέξεις) (Κυριαζής & Σπύρου 2011: 184)

Σύμφωνα με τον Βαγιακάκο (1988: 328) «Στο ιδίωμα Χιμάρας συναντιούνται ασυνείδητα εις *-ίου* (*-ίου*, *-είου*). Εις την γεν. ενικού και πληθ. των οξύτονων και παροξύτονων ουδ. εις *-ι* και εις την γεν. ενικού και πληθ. των ουδ. εις *-είο*: *αρί* — *αρίου* — *αρίουνε*, *κερί* — *κερίου* — *κερίουνε*, *σκολείο* — *σκολείου*, *παιδί* — *παιδίου* — *παιδίουνε* κ. ά».

Μόνο στο ιδίωμα της Άρτας Αυλώνας δεν διατηρείται η μορφολογική διάκριση ανάμεσα στην ονομαστική και στην αιτιατική πληθυντικού των αρσενικών σε *-ος* (1α) και *-ός* (1β):

(1) α. ...ήφερνε τς κεφάλοι τέτοιους... Φυλακή εβανάνε καμπόσοι [= καμπόσους]

β. οι Αρτνοί — τς Αρτνοί

Το χαρακτηριστικό αυτό έχει επεκταθεί και στα αρσενικά σε *-ας*, στο βαθμό που σχηματίζουν τον πληθυντικό όμοια με τα δευτερόκλιτα (2α), όπως και στα αρσενικά σε *-ης* (β· βλ. Κυριαζή & Σπύρου 2011: 181):

(2) α. *ι άντρας* — *οι άντροι* — *τς άντροι*

β. *ι στρατιώτς* — *οι στρατιώτ[οι]* — *τς στρατιώτ[οι]*

Σε μορφοσυντακτικό επίπεδο ξεχωρίζει η γενικευμένη χρήση του αρσενικού άρθρου *ι* (και σπανιότερα *ι*), που διαφοροποιεί το ιδίωμα Άρτας Αυλώνας από τα υπόλοιπα ηπειρωτικά ιδιώματα. Η υποχώρησή του στις νεότερες κυρίως ηλικίες είναι αποτέλεσμα της επίδρασης της ΚΝΕ. Απαντάνε τύποι πληθ. *φιλματα* ‘ταινίες’ (πβ. αλβ. *filma* ‘ταινίες’), *ατόματα*, *κομμουνιστέ*, *κομμουνιστέι*, *γενικές τ. αντρού μου*, *τ’ αλογού*, *τον κοπελώνε* κτλ. και αιτιατικές όπως *Αϊ-Δημητρίτνη*, *Αϊ-Νικολίτνη*, *Σκούρτνη*, *Μάρτνη* κ. ά. (Κυριαζής 2012: 893).

Χρήση του προσφωνήματος *ώ* στην κλιτική πτώση: *Ω Μήτσιο!* *Ω παιδί!* *Ω Σιώρραϊνα!* κ.ά.

3.2. Γενική πτώση

Η γενική είναι μια δύσκολη πτώση και ως προς την περιγραφή, αλλά και ως προς τον σχηματισμό και τη χρήση της. Στην παραδοσιακή δημοτική γινόταν χρήση της σχεδόν αποκλειστικά ή για να δηλωθεί κτήση ή για να εκφραστεί κάποια υποκειμενική έννοια δοτικής ή αφαιρετικής. Τα ουσιαστικά χρησιμοποιούνται στη γενική σπανιότερα σε σχέση με τους αδύνατους τύπους των αντωνυμιών, αλλά και τις υπόλοιπες πτώσεις μιας

και μπορεί να αντικατασταθεί από μια ισοδύναμη έκφραση που σχηματίζεται από πρόθεση + ουσιαστικό (Mackridge 1990: 119–120).

Στα εν λόγω ιδιώματα δεν πραγματώνονται πολλές από τις χρήσεις και λειτουργίες της γενικής με την προσφυγή σε εμπρόθετη φράση. Δεν συμβαίνει όμως το ίδιο με τη γενική πληθυντικού, η οποία έχει ευρύτατη χρήση.

Λόγω της μορφής που παίρνουν τα άρθρα, τα ουσιαστικά και όλα τα προσδιοριστικά του ονόματος, ο σχηματισμός και η χρήση της γενικής πληθυντικού δεν δημιουργεί ιδιαίτερη δυσκολία στους χρήστες της. Σχηματίζεται με τη μορφή *του/του ή τν/τ* του άρθρου και την προσθήκη *ε* στο τέλος των ονομάτων³:

(3) α. Δέλβινο: *Πο ένα ταΐμι έδωκε μάς και τ' άλλο τ'άφηκε και το μοίρασε φτουνώνε του (μ)παιδιώνε* (Σπύρου 2008: 149)

β. Δρόπολη: *Να λες καλημέρα του γερόντωνε που βρίσκεις στο δρόμο*

γ. Χιμάρα: *τουν αρίουνε (= των αρνίων), του βοϊδίουνε (= των βοϊδίων), του γιδίουνε (= των γιδίων), του βπαιδίουνε (= των παιδίων), του γερίουνε (= των κηρίων), του σπιτίουνε (= των σπιτίων), του ηροβατούνε (= των προβάτων)* (Βαγιακάκος 1988: 326)

Τον τρόπο σχηματισμού της γενικής πληθυντικού των ουσιαστικών ακολουθούν και όλα τα υπόλοιπα πτωτικά κλιτά μέρη του λόγου όπως: επίθετα (θα αναφερθεί παρακάτω), αντωνυμίες, αριθμητικά.

Αντωνυμίες: *κάποιουνου παιδιού — καποιουνώνε παιδιώνε, ποιάνης — ποιανουνώνε, κάποιανης — καποιουνώνε, αυτουνώνε τουν αρμόδιων, τουτουνώνε του μαθητώνε, καμποσουνώνε, κει(ν)ουνού — κει(ν)ουνώνε κ. ά.*

Αριθμητικά: *του (μ)παιδιώνε του δυονώνε τους έφιακε σπίτια, τουν τριωνώνε, του δεύτερωνε, τουν τεσσερώνε, κ. ά.*

Μερικά παροξύτονα θηλυκά σε -α στη γενική ενικού έχουν τον τύπο -ός αντί -ας και ταυτόχρονα κατευάζουν τον τόνο στη λήγουσα:

³ Τέτοιους σχηματισμούς της γενικής βρίσκουμε και σε άλλα ΝΕ ιδιώματα (βλ. και Παντελίδη 2010). Π.χ στην ποιητική σατιρική έκφραση του Λασκαράτου για τον άγιο Βασίλη με τίτλο «Ο Αης-Βασίλης του χριστιανώνε» στο οποίο αναφέρει

*Μεθύσια, και βλαστίμιες
και με τα ξυλοπαίχινιδα
που δίνουν' τουν παιδιώνε* (διαθέσιμο στο: www.inkefalonia.gr. ημερομηνία πρόσβασης 08.10.2021).

- (4) *γυναίκα* — *γυναικός, κοπέλα* — *κοπελός, γιαλάδα* — *γιαλαδός, η γομάρα* — *της γομαρός, η βαλέρα* — [το στούπωμα] *της βαλερός, η αίγα* — *της αιγός, φαμπιλια* — *φαμπιλός, κατσάκα* — *κατσικός, νύχτα* — *νυχτός, η μέρα* — *της ημερός, η ντουλάπα* — *της ντουλαπός*

3.3. Μορφές του άρθρου

Κοινό χαρακτηριστικό των τριών ιδιωμάτων είναι η μορφή *τουν/του*⁴, *τυ/τ* που έχει το άρθρο της γενικής πληθυντικού αντί των της ΝΕ. Ίδιο τύπο του άρθρου συναντάμε και σε άλλα ΝΕ ιδιώματα και ιδίως στα επτανησιώτικα με τα οποία τα βορειοηπειρωτικά ιδιώματα έχουν κι άλλα κοινά χαρακτηριστικά (Κυριαζής 2016-Σπύρου 2008).

Το άρθρο έχει τη μορφή *του* όταν η λέξη αρχίζει από τα σύμφωνα β, δ, γ, φ, θ, χ, μ, ν, λ, ρ, σ, ζ:

- (5) *του γιαλαδιώνε, του δέντρωνε, του χεριώνε, του σταφυλιώνε, του μανάδωνε, του βαρελιώνε*

και τη μορφή *τουν* όταν η ακόλουθη λέξη αρχίζει από φωνήεν ή τα στιγμιαία σύμφωνα (κ, ξ, τ, τσ):

- (6) *τουν αντρώνε, τουν κεριώνε, τουν ξανδιώνε, τουν τραπεζιώνε, τουν τσιουραπιώνε*

Το τελικό ν προφέρεται /m/ όταν ο αρχικός φθόγγος της ακόλουθης λέξης είναι /p/ ή /ps/:

- (7) *του μπαιδιώνε, τα κόκαλα τουμ ψαριώνε, τουμ πουλιώνε, τουμ ψαλιδιώνε*

Στην ουσία ηχηροποιεί το /p/ σε /b/. Οι κανόνες αυτοί της προφοράς είναι ίδιοι με τον (Τριανταφυλλίδη 1996, 83–84).

⁴ Γίνεται λόγος για δύο διαφορετικές μορφές του άρθρου και όχι αποβολή η διατήρηση του τελικού ν γιατί οι μορφές αυτές δεν είναι εναλλασσόμενες, δηλαδή, θα βρούμε ή τη μία ή την άλλη.

	Αρσ.	Θηλ.	Ουδ.	Αρσ.	Θηλ.	Ουδ.
Αγίοι Σαράντα — Δέλβινο						
Ονομαστική	ο	η	το	οι	οι	τα
Γενική	του	τση	του	τουν/του	τουν/του	τουν/του
Αιτιατική	τον	την	το	τους	τσι	τα
Δρόπολη						
Ονομαστική	ο	η	το	οι	οι	τα
Γενική	του	της	του	τουν/του	τουν/του	τουν/του
Αιτιατική	τον	την	το	τους	τες ⁵ /τις	τα
Άρτα Αυλώνας ⁶						
Ονομαστική	ι/ου/ο	η	το/τ	οι	οι	τα
Γενική	τ	τσ	του	του/τν/τ	του/τν	του/τ
Αιτιατική	τον	τν	το	τσ	τσ	τα
Χιμάρα						
Ονομαστική	ο	η	το	οι	οι	τα
Γενικ	του ⁷	της	του	του/ν	του/ν	του/ν
Αιτιατική	το(ν)	την	το	τους	τις	τα

Πίνακας 1: Κλίση των άρθρων κατά περιοχή

3.4. Μορφές και θέση του επιθέτου

Τα επίθετα έχουν την ίδια κλίση με τα ουσιαστικά. Επομένως παίρνουν τις ίδιες καταλήξεις. Στην ΚΝΕ τα επίθετα συνήθως μπαίνουν μπροστά από τα ουσιαστικά, είναι δυνατό

⁵ Το θηλυκό άρθρο της αιτιατικής πληθυντικού είναι *τες* αντί *τις* κατ' αναλογία των καταλήξεων θηλυκού γένους που παίρνουν οι αντωνυμίες, τα επίθετα και τα ουσιαστικά τα οποία συνοδεύει συνήθως το άρθρο. Π. χ. *Μη ντιας αυτές τες παντόφιλες τες μεγάλες, θα ζάψεις. Και εσείς έχετε τες δουλειές σας.*

⁶ «Στην Ά[ρτα] Α[υλώνας] εντοπίζουμε και αρσενικό άρθρο *ι*, η παρουσία του οποίου είναι γενικευμένη, αλλά όχι καθολική. Σε ορισμένες περιπτώσεις εμφανίζεται ως *ι*, αλλά και ως *ο*, χρήση που οφείλεται στην επίδραση της ΚΝΕ» (Κυριαζής & Σπύρου: 2011: 179).

⁷ Το *τ* των άρθρων αποσιωπάται όταν ενώνεται με την πρόθεση σε π. χ. *σο φόρο, σο δρόμο, σην αρχή, σις Αμερικές και τις Αστραλίες.*

να μπαίνουν ύστερα από τα ουσιαστικά, αν χρειάζεται να τονιστούν με ιδιαίτερη έμφαση (Mackridge 1990: 292). Στα ιδιώματα, στην πλειοψηφία των περιπτώσεων, το επίθετο έπεται του ουσιαστικού είτε αυτό ακολουθείται από οριστικό ή αόριστο άρθρο⁸:

(8) α. Δρόπολη: *Τουν παιδιάνε του μικράνε τους έστρωσανε να κοιμηθούνε στο πάτωμα*

β. Βούρκος: *Βάλε τσι παντόφλες τσι μαύρες*

Όταν τα επίθετα ακολουθούν ένα ουσιαστικό που συνοδεύεται από οριστικό άρθρο, τότε χρειάζεται και επανάληψη του οριστικού άρθρου πριν από κάθε επιτασσόμενο επίθετο (Mackridge 1990: 292).

(9) α. *Τα πιάτα τα βαδιά είναι στην πιατοθήκη*

β. *Τουν πιάτване του βαδιώνε τους έφυγε το χρώμα*

Σύμφωνα με την παραδοσιακή ανάλυση, όταν το επίθετο προηγείται, πρόκειται για επιθετικό προσδιορισμό, ενώ, όταν έπεται, για κατηγορηματικό προσδιορισμό. Η διάκριση αυτή σχετίζεται και με τη θέση του επιθέτου (το κατηγορούμενο συνήθως έπεται του ονόματος), αλλά κυρίως σχετίζεται με το γεγονός ότι η ιδιότητα προβάλλεται πιο έντονα όταν το επίθετο εμφανίζεται μετά το όνομα, πράγμα που φέρνει τη λειτουργία του πιο κοντά σε εκείνη του κατηγορουμένου (Κλαιρής & Μπαμπινιώτης 2005: 213).

Το χαρακτηριστικό αυτό στα συγκεκριμένα ιδιώματα ίσως να είναι επίδραση από την αλβανική γλώσσα στην οποία τα επίθετα κατά κανόνα ακολουθούν τα ουσιαστικά (μόνο για υφολογικούς λόγους μπορούν να προηγούνται των ουσιαστικών):

⁸ Σε γραπτή έκθεση της οργανωτικής σύσκεψης πυρήνος Δρόπολης 9.01.1946 προς την Αλβανική Κυβέρνηση παρατηρούμε τη θέση των επιθέτων ακόμη και στο γραπτό λόγο:

Στη Δούβιανη, δεν έχουν τίποτε που να τους συνδέει με το κίνημά μας, τους στράβωσε ο λαιμός κοιτάζοντας τον ανήφορο πότε νάρθη ο Παπούς ανίκανοι για φιάσιμο (φτιάξιμο), περιμένουν όλα να μεταβληθούν αμέσως και αυτοί να μένουν θεατές, έχουν τη γνώμη πως θα γίνει επέμβαση εξωτερική, συνδέονται με την ελληνική αντίδραση και πέρουν καθοδήγηση και κουράγιο απ'αυτήν. Δεν πιστεύουν σε τίποτε και όλες τις μεταρρυθμίσεις τις θεωρούν πράγματα προσωρινά. Για τους κρατούμενους χωριανούς τους μιλούν και λένε ότι κρατούνται άδικα, τους παραστένουν πατριώτες και θύματα του Κόκκινου Φασισμού. Πολιτικό χάος. Το Ε.Α.Σ. (= Εθνικό Απελευθερωτικό Συμβούλιο) χάλια.

...ότι μέχρι τέλος Απριλίου θα λυθεί στη σύσκεψη των Ην. Εθνών το ζήτημα της Μειονότητας και η ένωση είναι δουλειά τελειωμένη... (Έκθεση 26.01.1946· από το προσωπικό αρχείο Γ. Γιάννη).

- (10) α. *shtëri-a e vjetër*
 σπίτι-το το παλιό
 ‘το παλιό σπίτι’ (οριστικό)
- β. *shtëri e vjetër*
 σπίτι το παλιό
 ‘παλιό σπίτι’ (αόριστο)
- γ. *djalë punëtor*
 παιδί εργατικό
 ‘εργατικό παιδί’ (αόριστο)

Και με το αόριστο άρθρο:

- (11) α. αλβ. *ndërhyrje e jashtme*
 ελλ. *επέμβαση εξωτερική*
- β. αλβ. *gjëra të përkohshme*
 ελλ. *πράγματα προσωρινά*
- γ. αλβ. *punë e mbaruar*
 ελλ. *δουλειά τελειωμένη*

«Βάσει των κανόνων της ΚΝΕ το επίθετο μπαίνει μπροστά από το ουσιαστικό, και το άρθρο προτάσσεται οποιουδήποτε άλλου προσδιορισμού που συνοδεύει το όνομα» (Κλαίρης & Μπαμπινιώτης 2005: 205). Στα εν λόγω ιδιώματα όταν το επίθετο βρίσκεται μπροστά από το ουσιαστικό παίρνει πάντα άρθρο και το επίθετο και το ουσιαστικό⁹:

- (12) α. *Που το χεις το μικρό το παιδί;*
- β. *Την μεγάλη την κοπέλα της έχει παντρεμένη στο Κάστρο*
- γ. *Που είναι τα δέματα του μαύρωνε του [m]παπουτσιώνε;*

Το φαινόμενο αυτό χαρακτηρίζεται ως πολυοριστικότητα, δηλαδή, η εμφάνιση έναρθρου επιθέτου το οποίο προηγείται ή έπεται έναρθρου ουσιαστικού.

⁹ Το ίδιο συμβαίνει και με τα αριθμητικά. Μπορούν να βρεθούν και πριν και μετά το ουσιαστικό και σχεδόν πάντα με οριστικό άρθρο και στα δύο:

Τις δύο τις κοπέλες τις έχει στην Ελλάδα.

Τον πρώτο το χρόνο που παντρεύτηκα γέννησα τον Ανδρέα.

Τουν παιδιώνε του δυονώνε τους έχτισε σπίτια.

Όπως αναφέρει ο Ε. Τσιακμάκης (2017: 67) «Οι παραδοσιακές γραμματικές αντιμετωπίζουν την πολυοριστικότητα ως μια επιλογή του ομιλητή που διαφοροποιείται υφολογικά μόνο από τις απλές οριστικές περιγραφές (...). Είναι σχεδόν βέβαιο ότι υπάρχουν συγκεκριμένες πτυχές της επικοινωνιακής περιστάσης που καθορίζουν τη νομιμοποίηση ή μη των πολυοριστικών δομών, ακόμη κι αν αυτές δεν έχουν οριστεί επακριβώς έως τώρα». Και συνεχίζει: «...η πολυοριστικότητα κωδικοποιεί μια συγκεκριμένη κατανομή της συνολικής πληροφορίας που φέρει η ΟΦ το σύμπλεγμα άρθρο + όνομα αντιπροσωπεύει την παλιά πληροφορία ενώ το σύμπλεγμα άρθρο + επίθετο τη νέα».

Τα ιδιώματα έχουν γενικότερα την τάση να δίνουν έμφαση στο συγκεκριμένο. Εστιάζουν στην ιδιότητα, στην ενέργεια, στην αναφορικότητα, την οριστικότητα, την δεικτικότητα ώστε να γίνει ξεκάθαρο και ευκολονόητο το περιεχόμενο του εκφωνήματος¹⁰.

Το γεγονός της έμφασης που δίνεται σε κάποια από τα στοιχεία του ονοματικού συνόλου μέσω της θέσης των προσδιοριστικών, της επανάληψης και του φαινομένου της πολυοριστικότητας, μας δίνει την πληροφορία πως η λεξική σημασία του ονόματος από μόνη της δεν είναι αρκετή για τον ομιλητή και ότι η χρήση των στοιχείων αυτόν αποτελεί εργαλείο για διασαφήνιση του νοήματος του ονοματικού συνόλου. Σαν κάτι το οποίο το όνομα δεν μπορεί να το καταφέρει από μόνο του.

Ο περιορισμένος λεξιλογικός πλούτος των ομιλητών των ιδιωμάτων, η στασιμότητα στην εξέλιξη της ελληνικής λόγω της απομόνωσης από τον μητροπολιτικό κορμό, η επίδραση της αλβανικής γλώσσας, (κυρίως η κατά λέξη μετάφραση) ίσως οδήγησε τους ομιλητές στην εξεύρεση άλλων εκφραστικών μέσων για την καλύτερη διασαφήνιση του εκπεμπόμενου μηνύματος, έτσι ώστε να επιτευχθεί η επικοινωνιακή λειτουργία ως βασική λειτουργία του γλωσσικού συστήματος. Τα συγκεκριμένα ιδιώματα δεν χρησιμοποιούν όλες τις διαθέσιμες εκφραστικές δομές της ελληνικής.

3.5. Τα ονοματεπώνυμα

Στη γλώσσα της καθημερινής ομιλίας, όταν συνεκφέρεται το βαφτιστικό όνομα κάποιου μαζί με το επώνυμό του (επίθετό του), συνήθως προτάσσεται το οριστικό άρθρο και στο ένα και στο άλλο:

(13) ο Γιώργος Ηλιόπουλος ή ο Γιώργος ο Ηλιόπουλος (Mackridge 1990: 292)

¹⁰ Όχι Έπλυνες τα πιάτα; αλλά Τα πλυνες τα πιάτα; Όχι Μού κοψες το γαίμα αλλά Μου τό κοψες το γαίμα. Όχι Είπες στις κοπέλες να κατέβουνε για φαΐ; αλλά Τους είπες τουν κοπελώνε να κατέβουνε για φαΐ;.

Στα εν λόγω ιδιώματα δεν χρησιμοποιείται ούτε ο ένας, ούτε ο άλλος τύπος. Το ονοματεπώνυμο αποτελεί ένα και το αυτό αδιαχώριστο σύνθετο (Σπύρου 2008: 222):

- (14) *Ο Σιώρη-Σύρμος (Siorisirmos), Ο Κωτση-Αιώλης μια φορά είχανε πιάσει τον γιο του Πετροντούρη να τραγουδάει ση ρούγα του* (Γκέζος 2014: 105–106)

Το φαινόμενο αυτό επεκτείνεται μάλιστα και στα μη ελληνικής καταγωγής ονοματεπώνυμα τα οποία προσαρμόζονται απόλυτα στους γραμματικούς κανόνες της ελληνικής, και το όνομα και το επώνυμο:

- (15) α. αλβ. *Enver Hoxha*
ελλ. ο *Ενβέρης* και ο *Ενβερ(η) Χότζιας*
- β. αλβ. *Bexhet Çobani*
ελλ. ο *Μπετζέτης* και ο *Μπετζέτη Τσιομπάνης*

Για το θηλυκό γένος χρησιμοποιούνται κυρίως τα ανδρωνυμικά για τις παντρεμένες γυναίκες:

- (16) *Η Σιωρησύρμαινα, η Φωτοξέροβα, η Βαγγελημπαρούταινα, η Νικοντρίτσοβα*¹¹

Για τα ανύπαντρα κορίτσια ή σε περίπτωση που δεν χρησιμοποιείται το ανδρωνυμικό το επίθετο χρησιμοποιείται στην γενική πτώση για όλες τις πτώσεις του κυρίου ονόματος:

- (17) *Η Ειρήνη του Ξέρρα, της Άννας του Μύτιλη, τη Νικολέτα του Τσάμη*

Βιβλιογραφία

- Brown, C. G. & B. D. Joseph. 2018. On hybrid forms in language contact: some evidence from the Greek in Southern Albania. *Albanohellenika* 6: 49–57.
- Mackridge, P. 1990. *Η Ελληνική γλώσσα*. Αθήνα: Πατάκης.
- Αναγνωστόπουλος, Γ. 1924. Περί του ρήματος εν τῇ Ἠπειρῷ ὀμιλούμενη. *Ἀθηνᾶ* 36: 61–98.
- Βαγιακάκος, Δ. 1988. Συμβολή εις την μελέτην του γλωσσικού ιδιώματος της Χιμάρας Βορείου Ἠπείρου. Στο *Βόρειος Ἠπειρος — Ἅγιος Κοσμάς ο Αιτωλός: Πρακτικά Α΄ Πανελληνίου Επιστημονικού Συνεδρίου (Κόνιτσα, 22–24 Αυγούστου 1987)*. Αθήνα: Ι. Μ. Δρυινοπούλεως-Πωγωνιανῆς και Κονίτσης & Πανελλήνιος Σύνδεσμος Β/ηπειρωτικού Αγώνος.

¹¹ Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις τα ονοματεπώνυμα κλίνονται σαν μια λέξη: ο *Νικοβίντος* — του *Νικοβίντου* — τον *Νικοβίντο*.

- Γκέζος, Χ.-Α. 2014. *Η Λάσπη*. Αθήνα: Μελάρι.
- Κλαίρης, Χ. & Γ. Μπαμπινιώτης. 2005. *Γραμματική της Νέας Ελληνικής. Δομολειτουργική — Επικοινωνιακή*. Δ' εκδ. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Κοντοσόπουλος, Ν. Γ. 2001. *Διάλεκτοι και ιδιώματα της νέας ελληνικής*. Αθήνα: Γρηγόρη.
- Κυριαζής, Δ. Κ. & Α. Η. Σπύρου. 2011. Τα Ελληνικά γλωσσικά ιδιώματα της Αλβανίας. *Νεοελληνική Διαλεκτολογία* 6: 175–199.
- Κυριαζής, Δ. Κ. 2007. Η σχέση του ελληνικού γλωσσικού ιδιώματος της Χιμάρας με τα άλλα νεοελληνικά ιδιώματα. *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα* 27: 198–209.
- Κυριαζής, Δ. Κ. 2012. Το ελληνικό γλωσσικό ιδίωμα της Άρτας Αυλώνα. Στο Ζ. Gavriilidou, Α. Efthymiou, Ε. Thomadaki & Ρ. Kambakis-Vougiouklis (eds.), *Selected Papers of the 10th International Conference of Greek Linguistics*. Komotini: University of Thrace, 890–898.
- Κυριαζής, Δ. Κ. 2016. Γλωσσικές επαφές και διαστρωματώσεις στην περιοχή Χιμάρας. *Βορειοηπειρωτικά Ιωάννινα Ε'*: 29–49.
- Κυριαζής, Δ. Κ. 2019α. Διατοπικότητα και διαχρονικότητα των νεοελληνικών γλωσσικών ιδιωμάτων της νότιας Αλβανίας. In Α. Ralli, Ρ. Barka, Β. D. Joseph & Σ. Bompolas (eds.), *Proceedings of the 8th International Conference of Modern Greek Dialects and Linguistic Theory (MGDLT8) Gjirokastër, 4–6 October 2018*. Patras: University of Patras, 103–132.
- Κυριαζής, Δ. Κ. 2019β. Τα νεοελληνικά ιδιώματα της Ν. Αλβανίας υπό το φως της βαλκανικής γλωσσολογίας. Στο Χ. Τζιτζιλής & Γ. Παπαναστασίου (επιμ.), *Γλωσσικές επαφές στα Βαλκάνια και στη Μικρά Ασία*. Τ. 1. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών [Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη] Αριστοτέλειο, Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 156–175.
- Λαζάρου, Α. Γ. 1992. *Αλβανοί, Αρβανίτες — Βορειοηπειρώτες (ερανίσματα ενημερωτικά)*. Αθήνα [: χ. ε.].
- Μπάρκας, Π. 2016. *Τα ταξίδια της Φηγού*. Αθήνα: Ελίκρανον.
- Μπόγκας, Ε. Α. 1964. *Τα γλωσσικά ιδιώματα της Ηπείρου: βορείου, κεντρικής και νοτίου*. Τ. Α'. Ιωάννινα: Εταιρεία Ηπειρωτικών Μελετών.
- Μπόγκας, Ε. Α. 1966. *Τα γλωσσικά ιδιώματα της Ηπείρου: βορείου, κεντρικής και νοτίου*. Τ. Β'. Ιωάννινα: Εταιρεία Ηπειρωτικών Μελετών.
- Παντελίδης, Ν. 2010. Η Πελοποννησιακή διάλεκτος. Διαθέσιμο στο: <http://kallianion.blogspot.com/2011/05/04glwssologika.html#.XkW13WhKjIU> (ημερομηνία πρόσβασης 15.09.2021).
- Σπύρου, Α. Η. 2008. *Το Ελληνικό γλωσσικό ιδίωμα της περιοχής Δελβίνου και Αγίων Σαράντα*. Αθήνα: Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Τριανταφυλλίδης, Μ. 1996. *Νεοελληνική γραμματική (της δημοτικής)*. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης; Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών [Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη].
- Τσιακμάκης, Ε.. 2017. *Το οριστικό άρθρο της Νέας Ελληνικής. Σκέψεις πάνω στην οριστικότητα και την α-πρόσωπη αναφορά*. Διπλωματική εργασία. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.